

Damian Al-Temimi

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

**WOJCIECH GRABOWSKI,
FUNDAMENTALIZM MUZUŁMAŃSKI
NA BLISKIM WSCHODZIE, WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO,
GDAŃSK 2013, SS. 185**

Recenzja dotyczy monografii Wojciecha Grabowskiego poświęconej zjawisku fundamentalizmu muzułmańskiego na Bliskim Wschodzie. Autor, doktor nauk politycznych i pracownik naukowy w Instytucie Politologii Uniwersytetu Gdańskiego oraz członek Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych i Europejskiego Instytutu Bezpieczeństwa, swoimi zainteresowaniami badawczymi objął problematykę bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych w subregionie Zatoki Perskiej. W dorobku ma kilkanaście artykułów naukowych poświęconych powyższej problematyce, jest ponadto współautorem pozycji *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*. Książka *Fundamentalizm muzułmański na Bliskim Wschodzie* jest zarazem pracą doktorską autora.

Punktem wyjściowym dla prezentacji treści zawartych w monografii Wojciecha Grabowskiego jest obserwacja autora dotycząca percepcji islamu i muzułmanów w mediach zachodnich. Skonstatował on, iż po tym, jak zamachy terrorystyczne z 2001 roku skupiły uwagę międzynarodowej opinii publicznej na świecie islamu, w zachodnich środkach masowego przekazu swoistej rewitalizacji uległa teoria Samuela Huntingtona o zderzeniu cywilizacji. Pociągnęło to za sobą powstanie zniekształconego, spłyconego i niepełnego obrazu islamu, nieodłącznie utożsamianego ze zjawiskiem fundamentalizmu i terroryzmu. W omawianej monografii fundamentalizm muzułmański został zatem poddany szczegółowej analizie. Wojciech Grabowski w swojej książce przedstawił ewolucję tego zjawiska w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat — od powstania Bractwa Muzułmańskiego do Arabskiej Wiosny — opisując jego oddziaływanie na międzynarodową i krajową płaszczyznę społeczno-polityczną w regionie Bliskiego Wschodu.

Zgodnie z zasadniczą tezą książki, błędne jest postrzeganie fundamentalizmu muzułmańskiego jako monolitu ze względu na jego wewnętrzne

podziały i różnice. Autor zwraca uwagę na fiasko islamizacji — czyli zorganizowania życia społeczno-politycznego zgodnie z Koranem — wobec nieuchronności procesów globalizacyjnych. Powrót do korzeni islamu nie zagwarantował poprawy warunków życia muzułmanów i nie stał się remedium na problemy gospodarcze, polityczne i społeczne. Wobec takiego stanu rzeczy liczne islamskie organizacje fundamentalistyczne postanowiły postawić na pragmatyzm i wewnętrzną ewolucję. Wojciech Grabowski, podpierając powyższą tezę, podzielił poglądy fundamentalistów na skrajne i umiarkowane. Reprezentantów tych pierwszych zaliczył do ugrupowań, które odwołują się do metod terrorystycznych. Działalność w obszarze politycznym i społecznym uznał natomiast za domenę organizacji reprezentujących umiarkowane oblicze fundamentalizmu islamskiego.

Na strukturę książki składają się cztery rozdziały, wstęp, zakończenie i aneks. Wprowadzenie do omawianego zagadnienia zawiera rozdział pierwszy zatytułowany „Podstawy ideologiczne fundamentalizmu muzułmańskiego”. Ze względu na charakter tego rozdziału stanowi on najdłuższą część monografii. Autor wyjaśnia w nim podstawowe pojęcia. Czytelnik może między innymi zapoznać się z genezą terminu oraz samego zjawiska fundamentalizmu islamskiego, tak często nadużywanego w narracji medialnej. W odniesieniu do islamu właściwsze jest stosowanie terminu ‘salafizm’ (arab. *salaf*: przodek). Równie interesująco jawi się historia jego powstania, swym początkiem sięgająca 657 roku, wraz z wyodrębnieniem się charydżyzmu. To właśnie ten fanatyczny, ascetyczny nurt w islamie stał się inspiracją dla przyszłych fundamentalistów. Istotnym dla rozwoju fundamentalizmu była następnie szkoła teologa Ahmada Ibn Hanbala, żyjącego w latach 780–855. Przetarł on szlak dla poglądów ad-Dina Ahmada Ibn Tajmijj oraz Ibn Abd al-Wahhaba. Dzięki temu drugiemu teologowi w XVIII wieku nastąpił renesans ideologii fundamentalistycznej. Kolejnym milowym krokiem w dziejach zjawiska była działalność oraz nauki Sajjida Kutba i Hasana Al-Banny, założyciela powstałego w 1928 roku Stowarzyszenia Braci Muzułmanów.

Za punkt zwrotny w dziejach islamskiego fundamentalizmu Wojciech Grabowski uważa następstwo klęsk Arabów w wojnach z Izraelem oraz kompromitację ideologii socjalistycznej w świecie islamu w latach zimnej wojny. Dzięki temu, w ramach poszukiwania alternatywy oraz drogi rozwoju społeczno-gospodarczego i politycznego, dziedzictwo i wartości religii przodków stały się źródłem inspiracji dla muzułmanów.

Autor, pomimo wewnętrznych sprzeczności fundamentalizmu muzułmańskiego, o których wspominał w swoim wywodzie, zdefiniował go jako „(...) ruch religijny postulujący ściśle przestrzeganie prawa muzułmań-

skiego i ochronę tożsamości kulturowej przed obcymi wpływami, a tym samym pragnący powrotu do *fundamentów* islamu i (umocnienia) jego cywilizacji (względem cywilizacji zachodniej) poprzez aktywność polityczną, kaznodziejstwo lub metody terrorystyczne”. Z tekstu można ponadto dowiedzieć się, jak ważny jest związek islamu ze stosunkami międzynarodowymi na obszarze Bliskiego Wschodu, z uwzględnieniem zarówno destabilizującej, jak i spajającej roli w życiu społeczno-politycznym muzułmanów.

Bardzo cennym dopełnieniem rozważań zawartych w pierwszym rozdziale monografii jest przybliżenie przez autora sylwetek i poglądów wybranych ideologów fundamentalizmu muzułmańskiego. Czytelnik może zapoznać się z poglądami takich teologów islamskich, jak Taki ad-Din Ibn Tajmijja, Muhammad Ibn Abd al-Wahhab, Hasan al-Banna, Sajjid Kutb i Ruhollah Musawi Chomejni. Ideologia wymienionych prekursorów fundamentalizmu została przez Wojciecha Grabowskiego przedstawiona w syntetyczny sposób i z uwzględnieniem kontekstu społeczno-politycznego, co pozwala lepiej zrozumieć to zawile zjawisko.

W rozdziale drugim, zatytułowanym „Współczesne realia funkcjonowania fundamentalizmu muzułmańskiego”, Wojciech Grabowski skupia się na analizie Arabii Saudyjskiej i Iranu, czyli dwóch skrajnie konserwatywnych rywali na Bliskim Wschodzie. Przedmiotem owej rywalizacji są wpływy w regionie, a jednym z liczących się środków jest właśnie ideologia fundamentalistyczna — saudyjski wahhabizm i irański chomejnizm. Ze względu na fakt, iż wahhabizm jest nierzadko utożsamiany z terroryzmem, analiza skrajnie konserwatywnego królestwa rządzonego przez dynastię Saudów jest bardzo wartościowa. Autor omawia rolę ideologii wahhabickiej w Arabii Saudyjskiej, kładąc nacisk na skomplikowane i niejednoznaczne stosunki z rodziną panującą. Po bliższej analizie wyłania się dynamiczna relacja pomiędzy religią, władzą i społeczeństwem, zdeterminowana przez tendencje modernizacyjne i związane z nimi kontrowersje. Sytuację komplikuje fakt sojuszu pomiędzy Arabią Saudyjską a Stanami Zjednoczonymi, których wartości są przecież tak silnie kontestowane przez fundamentalistów. Ciekawa jest również obserwacja Wojciecha Grabowskiego, zgodnie z którą „z racji silnego zakorzenienia radykalnej ideologii muzułmańskiej, wykorzystanie wahhabizmu z Arabii Saudyjskiej będzie stanowić długoletni proces wynikający z woli władcy, poparcia społecznego oraz międzynarodowego”.

Państwem muzułmańskim, które uczyniło z ideologii fundamentalistycznej swoisty towar eksportowy, jest szyicki Iran. Miejsce religii w irańskiej polityce oraz specyficzny charakter systemu politycznego tego kraju zostały omówione w dalszej części rozdziału drugiego. Wojciech Grabowski

przenikliwie wyjaśnia w nim niuanse i charakter irańskiego systemu politycznego, charakteryzującego się hybrydowością rozwiązań ustrojowych i zdeterminowanego przez dziedzictwo rewolucji z 1979 roku.

Związek i międzynarodowe implikacje wynikające ze statusu ideologii fundamentalistycznej w saudyjskiej i irańskiej polityce zagranicznej zostały przez autora rozwinięte w rozdziale trzecim, noszącym tytuł „Fundamentalizm muzułmański na Bliskim Wschodzie”. Wywód Wojciecha Grabowskiego jest niezwykle błyskotliwy i skrupulatny. Wyjaśniając genezę i rozważając bliskowschodnią rywalizację Teheranu i Rijadu, autor przeprowadza czytelnika przez ich stosunki z Libanem, Irakiem oraz Autonomią Palestyńską. Ponadto, ze względu na istotne znaczenie roli Stanów Zjednoczonych i Izraela w polityce zagranicznej Iranu i Arabii Saudyjskiej, rozdział zawiera analizę tej problematyki.

„Fundamentalizm muzułmański — płaszczyna terroryzmu i polityki” to rozdział czwarty. Autor wnikliwie analizuje w nim działalność i specyfikę dwóch organizacji fundamentalistycznych, które obrały dwie różne drogi realizowania swoich celów — Bractwo Muzułmańskie, stawiające na płaszczynę społeczno-polityczną, oraz Al Kaidę, będącą swoistym synonimem terroryzmu. Oba ugrupowania łączy postać Sajida Kutba, ideologa, którego poglądy miały nieoceniony wpływ na kształtowanie się tych organizacji. Co więcej, autor nie pominął w swych rozważaniach oddziaływania wydarzeń Arabskiej Wiosny na Al Kaidę i Braci Muzułmanów.

Naukowa monografia Wojciecha Grabowskiego to publikacja niewątpliwie bardzo rzetelna, merytoryczna i zawierająca bogate oparcie bibliograficzne. Autor obierając *stricte* badawcze ujęcie przedmiotu pracy, analizuje go w sposób wnikliwy i unika postawy wartościującej. Ze względu na tematykę pracy, takie eksplanacyjne podejście pozwala dobrze zrozumieć opisywane zjawisko. Jak zauważył Wojciech Grabowski, współczesny muzułmański fundamentalizm cechuje przede wszystkim ciągła dynamika oraz liczne przewartościowania, natomiast w przekazie medialnym stawia się na uproszczenia i kreuje zniekształcony obraz zjawiska. Grozi to rozpowszechnianiem stereotypów, co może prowadzić do odruchowego kojarzenia terroryzmu z islamem i jego fundamentalistycznym odłamem. Dzięki temu monografia *Fundamentalizm muzułmański na Bliskim Wschodzie* to książka stanowiąca ważny wkład w naukową refleksję na temat roli ideologii fundamentalistycznej w stosunkach międzynarodowych. Tę oryginalną pozycję można polecić nie tylko studentom i badaczom ze środowisk akademickich, lecz także dziennikarzom, publicystom oraz czytelnikom zainteresowanym problematyką Bliskiego Wschodu, szukającym naukowego przewodnika po muzułmańskim fundamentalizmie.